
XVII. L E V É L.

*Költ Komáromban, Sz. András Havának
28. Napján.*

*Némelly nagy embereknek példájik, kik a'
kertekben gyönyörködtek.*

A régi Görög Böltsék és nagy emberek mellett, a' kik különös gyönyörűégeket a' kertekben, és a' mezei munkában lették, * a' Rómaiak, és más Nemzetek közt is találkoznak olyanok, a' kik a' gazdafágnak ezen részében nevezetesen gyönyörködtének.

Cicero, kinek már a' Neve ditsőséges, maga emlegeti, melly fok gyönyörűégeket lelt a' zöldellő tsendefségben. 'S az ő életének végfő napjai felette nyúgodalmasok lehettek volna, hogy ha ő ezen magánosságban meg-maradván, az uralkodásnak azon veszedelmes ügyébe nem avatkozott volna, melly miatt végre életét 's fejét vesztette. — A' ki azt gondolná, mintha *Cicero*nak írásában, nem annyira a' kertek' mi-
ve-

* Lásd a' Minden. Gyűjtem. XIV. Levelét pag. 215.

velések, mint a' mezei munka értetődik, az ollyat emlékeztetjük ama' híres és esméretes *Mariánus*, *Luculliánus*, *Salustidnus*, *Tarkvinidnus*, *Domitziánus*, és más Római ditső kertekre, mellyeket *Cicero* az ő írásiban gyakran emleget. Igaz ugyan, hogy a' régi Rómaiak, inkább Palotákkal, Ferdökkal, Oszlopokkal, és minden-féle ditső rájzokkal szokták kertjeiket, mintsem virágokkal vagy más plántákkal ékesgetni. Mind az által bizonyos, hogy a' mint *Martziá-lis Domitziánus*' kertjeiről írja: minden né-mű ékes virágoknak fokafágok találatott azokban. *Plutárkus*, világosan említi *Lu-cullus* életének le-írásában, hogy az nevezetes gyönyörűségét kertjében lelte. — *Ci-cero* maga bezzéli, hogy az ő Leányának halála után, tellyes 30. napokat töltött-el az ő kertjében, tsak hogy annak halála által okoztatott keferűségét felejthesse.

Úgy láttatik, hogy a' régi Rómaiak között sok híres Familiák is a' kertekből vet-ték nevezeteket; p. o. *Hortensius*, a' kert-ről; *Piso*, a' borsfóról; *Lentulus*, a' lent-séről; *Fábius*, a' babról; 's a' t.

Ama' híres Vers-szerzőnek *Virgilius*-nak, a' vólt leg-főbb kívánfága, mellyet egyik szép énekében ki is jelentett; vajha élete' napjait a' szőlő-tők, 's virágok között tölthetné, 's végezhetne is el! Azt ugyan

nem

nem tudjuk bizonyosan, ha vólt é magának kertje; de *Nedpolis'* határa, a' hol *Virgilius* lakott, más külömben is a' leg-szebb kertekhez hasonló vólt az ő idejében.

*Horátzius*nak nem vólt nagyobb kívánfága annál, hogy a' Városon kívül egy akkora helyet nyerhetne, a' hol egy kis kertet építhetett vólna. (a) Minden írásaiból ki-tetfzik, melly igen kívánta, megmenekedvén a' nyughatatlan udvari élettől, magánosságban tölteni élete' napjait. (b) Az ő nagy szeretetét és hajlandóságát a' kertekhez azzal is esmérteti, hogy *Maetznás'* kertjét, mellyben Róma Városának tudósai bizonyos időkben egybe gyűlni szoktak, egy különös Ódában szépen le-írta. (c)

Sallustius, *Martziális*, *Plinius*, *Seneca*, *Petrárka*, és több sok régi tudósok a' kertekben találták fő gyönyörűégeiket.

R 2

Sal-

F e g y z é s.

(a) Lásd *Sat.* 6. *Libr.* 2. Hoc erat in votis, modus agri, non ita magnus. És *Od.* 6. *Eleg.* 2. Ille terrarum mihi, præter omnes, angulus rideat.

(b) Lásd *Sat.* 6. *Eleg.* 2.

O rus, quando ego te aspiciam, quandoque licebit,
Nunc veterum libris, nunc somno, & inertibus horis
Ducere sollicitæ, jucunda oblivio, vitæ?

(c) Lásd *Od.* 3, 29.

Sallustius nem tudta mind azon pénzt, a' mellyel Afrikai Praetorfágában (Fő-igazgatói hivataltában) szerzett, jobbra fordítani, minthogy egy olyan gyönyörű kertet szerzett magának, mellyről *Cicero* azt írja: hogy *Sallustius* az ő ékes kertjében készített írási által, halhatatlanságot szerzett magának. Ezt a' kertet idővel a' Római Tsászárok is annyira meg-kedvellették, hogy mint fajtájokkal úgy éltenek azzal.

Melly igen gyönyörködött *Martidius* az ő kertjében, ezen maga saját szavai esmértetik: *Hic mihi, quando dies meus est, jaetamur in alto.* Epigr. X. 58.

Plinius azt írja maga felől: hogy az ő terhes hivatala csak azért lett unalmas nékie, hogy az ő kertjében való gyönyörködésétől gyakran meg-tartóztatta őtet, mellynek bődölgfágit csak képzelte magának, de nem részefülhetett azokban. (d) Nem is írhatta-le elegendőképpen azon ő nagy örömet, midőn meg-menekedvén utóbb terhes hivatalától, *Laurentinum* nevű kertjében töltötte a' Múzfákkal idejét.

Se-

F e g y z é s.

(d) *Libr. I. Ep. 9.* Nulla spe, nullo timore sollicitor, nullis rumoribus inquietor, mecum tantum, & cum libellis loquor. O rectam, sinceramque vitam! o dulce otium honestumque! pene omni negotio pulchrius.

Seneca olly igen ékes kerteket készített magának, 's olly igen szép rendbe vette mezei gazdagságát, hogy *Tacitus*nak bizonyfága szerint, maga' a' Római Tsászár' gazdagsága sem érhetett-fel azzal. (e) Ezek által fel indítatván a' természetnek vizsgálására, e' világot kívánta meg-kerülni, elébb, mint sem el-hagyná azt.

Petrárkának gyönyörűséges múlatozását *Vaneluse* nevű kertjében, eléggé esmér-tetik páztori énekei, és az ő faját életéről írt két könyvei.

Ovidius maga írja: (f) hogy ő leg-több munkáit az ő kertjében készítette. És a' mint *Horátzius* (g) a' régi Tudósok felől írja, hogy a' városokat el-hagyván a' kertekben gyönyörködtenek; úgy valójában a' leg-szebb és mélységesebb tudományú munkák, kertekben készültenek.

R 3

De

J e g y z é s.

(e) *Tacit. Annal. XIV. 52.* azt mondja: Quod hortorum amoenitate, & villarum magnificentia, quasi Principem supergraderetur.

(f) *Trist. I. 10. 37.* Non hæc in nostris, ut quondam scribimus hortis.

(g) *L. II. Ep. II. 77.* Scriptorum chorus omnis Amat nemus, & fugit urbes.

De még a' Római Tsászárok között is vóltanak némellyek, kik a' kertekben léltek gyönyörűfégeket. — *Néro's Vespásidnus* felől azt olvassuk, hogy többet laktak kertjeikben, mint Tsászári Palotájokban. *Próbus* az ő katonáival, békefégnék idején, kertjeit áfatta, és szinte úgy tudta azokat az áfás körül, mint a' fegyverek között igazgatni.

Dioklétzidnus és *Maximidnus* felől *Eutrópius* irásból azt olvassuk, hogy mind ketten le-tévén a' Tsászári páltzát, kertjeik' míveléfékre adták magokat. Sőt *Dioklétzidnus* gyakran azt szokta mondani: hogy soha se fénylett néki a' nap ditsőfégefebben, mint az ő kertjében. 'S azért is, ha valaki meg-ízóllította őtet az eránt, hogy bár az Uralkodásra vizsza térne, többnyire azt szokta felelni: a' ki jól meg-nézi az én kertem' plántáit, úgy vélem, nem kiztet engem' az Uralkodásra többé vizsza térni.

Az *V-dik Károly* Tsászár el-hagyván Uralkodását, kertjében múlatta magát a' tudományokkal; noha *Marquis d' Argens* (h) azt írja felöle: hogy a' mint *Károly* Tsászár élete' végét töltötte, az inkább egygy Kapuzínushoz, mint *I-ő Ferentz* meg-gyözöjéhez illert vólna.

Ezen

(h) *Le Marquis d' Argens Lettres morales & critiques. XIV.*

Ezen idő tájban élt ama' mind tudományára, mind nagy tselekedeteire nézve nagy emlékezetű *D. Luther* is, a' ki nevezetes gyönyörűségét a' kertekben találta. Tudta azt ő felőle egygy tudós barátja, *Spalatinus*; 's azért is az ő kertjébe invitalja magához *Luthert*. (i)

Ángliában igen emlékezetes az úgy nevezett tudós kertész - társaság, mellynek egygy régi tudós tagja, Anglia' Cancelláriusa *Bakó Verulám*, azt szokta mondani: hogy a' bús elmének leg-kellemetesebb vigasztaló helye a' kert.

Ama híres *Lipsius*, fokkal nagyobb gyönyörűséget lelt a' kertekben, mint a' legszébb muzsikában; és a' mint azon ő szép munkájában, mellyet az állhatatosságról írt, mindenkor az állhatatosságot dítserte, úgy mindenkor meg-változhatatlan is vólt a' virágoknak szeretetekben, mellyekre javainak nagyobb részét költötte.

A' Hollandusok ezen ő Hazafijoknak példáját követvén, leg-főbb gyönyörűséget

R 4

ket

F e g y z é s.

(i) Azt írja *Spalatinus* egygyzer *D. Luthernek*: Quando venis ad nos? visurus aliquando, vetera monumenta familiaritatis & amicitiae. Hortum plantavi, fontem ædificavi, utrumque fatis feliciter. Veni & coronaberis liliis & rosis. *Tom. II. Epist.*

ket a' kertekben keresik, úgy annyira, hogy tsak nem kéfz esztelenlégekre vetemednek e' részben.

A' Frantzok, valamint hogy nem tartanak jobb eledeleket a' zöldfégnel; úgy legjobban iszeretik, a' hól azok nevedednek. — *XIV - dik Lajos* Királynak, több szép dítseretei között, azt is említik a' Frantz tudófolk, hogy minekutánna ez a' nagy Fejedelem, leg-első Fő-Tanátsófit, *Turennt* és *Kolbertet* magától el-botsátotta, az ő Fő-kertészet *de la Quintinyét* szokta elébe hívattatni, mivel a' kertészi dolgokról beszéllgetett; sőt ha néha a' királyi kertbe lement, maga saját kezeivel metélgette 's tisztogatta a' fákat. — Frantzia Országának egyik Fő-Ministere *Pelletier*, el-hagyván a' Királyi udvart, kertjében vette lakását, a' hol egy szép munkát, *Comes rusticus* tizim alatt, készített. — Ama' híres *Boileau*nak írásit, mellyekben az ő kertbéli-múlatfágait 's gyönyörűségét le-írta, minden, örömmel olvashatja. — *Lamoignon* Praeses felől pedig, a' ki életének véglő esztendeit, maga kezeivel készített gyönyörű kertjében töltötte-el, azt szokta *Flechier* (Fleischier) Abbás mondani: hogy ő kétfég kívül, sokkal tsendefebb elmével bírt, 's több gyönyörűséget, és az Istenfég előtt is több kedveséget talált; midőn kertjének árnyékában, alatta-

va-

valóinak ügyöket igazgatta, mint a' midőn
elebb az Ország'-igazgatófával bírván, a'
Királyok' és Fejedelmek' dolgaikat folytatta.

Sok régi nagy emberek az által is meg-
mutatták a' Világ előtt, melly igen gyö-
nyörködtek a' kertekben, hogy még teme-
tő helyeket is ottan rendelték.

Lucanus azon könyörgött *Néro* Tsá-
szárnak, hogy minekutánna az ő eránta ki-
mondott sententziát tökéletesítette, meg-
hólt tetemét egy kertbe engedje temettetni.

Tullia is arra kérte édes Atyját, hogy
ha meg-halálozik, egy kertbe temettefse
hólt testét.

Melly nagy szokásban vólt ez, már a'
régi'Sidóknál, maga az Úr Jéfus temettetése,
más fok'Sidó nagy emberek példáival egy-
gyütt, bizonyítja.

Nem tsuda tehát, hogy e' mostani Vi-
lágnak egyik nagy embere, a' Fő-Vezér
Baró *Loudon* is, az ő Haderfzdorfi gyönyö-
rű kertjében kézfittette, egy régi kedves
Barátja', ama halhatatlan *Gellert*' emléke-
zetére tétetett Mausoleum' által ellenébe,
temető bóltját, mellybe, fok és nagy gyö-
zödelmi kofzorúkkal ékesítetett fejét le-hajt-
ván, nagy *Lelke*' fár-házát temettetni akar-
ja.'S nem de nem minden igaz Hazafi — óhajt-
va kívánván, e' nagy Héró' életét, a' fele-
dékenfég's halhatatlanfág pennájával írja va-

Iahára, fetét bóltja fedelére ezt: *Nyúgod-
jál nagy Héro! Győző Vitéz!!!*

A' Találós Mese vólt a' *magazinban*
Iako méhe: a' Rejtett Szó Szúh, mellyből
ki-telik *súh, húsz*.

Találós Mese.

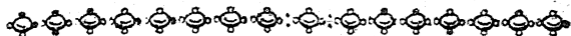
Mond mi nevem? — ki vagyok szép szín-
nel többnyire festve;
Mindenbú 's gondtól meg vagynak mentve
lakóim;
És kiki kedve fzerént nyugodalmát töltheti
bennem.
Még is; sem ki tsinál, 's ki tsináltat, nem
fzeret engem';
Senki magának meg nem vész', kik viz-
nek utálnak.
Sőt az is a' ki lakik kebelembe' ha tudna
gyülölne.

Pozsoni Szemináriumból.

Rejtett Szó.

Egész testemmel én jó katona vagyok,
Vitéz érdemeim a' Királynál nagyok.
Rettentő nevemet hat betű tsinálja,
Haíznát, Német, Magyar bennem fel-
találja.
Az, eggy betüt, de ez kettőt vész'-el tőlem:
Sok tokot és vizát halász-ki belőlem.

Bá

Báró Loudon és Hertzeg Coburg Fő-Vezéreknek tiszteletükre.

Fő Vezér Loudon! Coburg kinek mása,
 Vitéz érdemitek hogy a' világ lássa.
 Nagy Sándor, Hunyadi, Ákhilles és mások
 Orzlopjaik közzé néktek egyyet ások.
 Ha a' Magyar Hektor' a' Hunyadi' keze,
 A' kopasz nyakokon fokszor vérengeze.
 Ha Bátori István', Kini'fi' s másoknak
 Emlékezetekre fok záfzlók lobognak,
 Kik a' Kenyér mezőn egygy véres tsatában,
 Iszonyú kárt tettek a' Török' hadában.
 Ti is ezen derék Vitézek' thrónusán,
 Laurust érdemletek vitézfégtek' jufsán,
 Magyar' s más Országok' örökös Királyja!
 Kinek megszűze terjed hatalmad' páltzája.
 A' Fő Vezérségre rendelél olly Tisztet,
 Ki a' hódolásra fok Váratat kísztet,
 Fel is adta magát már néki fok Város,
 Bár fok lakatokkal vólt kapuja záros.
 Ezt mutatják ama Novi s Berbir város,
 És több ott a' tájon fekvő határok.
 Ugyan ezt mutatja ama híres halom,
 Mellyre ritkán tett szert még erő s hatalom.
 Kiáltja harsogva Loudon' hatalmát,
 Ő rajta véghez vitt ditső diadalmát.
 Ez ama nagy hírű Nador-Fejér-vára,
 A'mellynek Loudon fel-méne halmára.
 Ugyan

Ugyan is át-vivé a' Száván feregét,
 Le töré nem foká a' fél hóld bélyegét.
 Hektorkodott bátor a' Bafa a' Várba',
 Minden mesterfége esett még is fárba.
 Telhetetlenkedett bár a' puska porba',
 Szórván fok menykövét a' Magyat Táborba.
 De valamint Hektor, kibe bízott Trója,
 Hogy a' Görögöktől a' Várat meg-ójsa,
 El vesztette Tróját, el-ésvén a' hartzon,
 Bafa! így Loudon üte téged artzon.
 Kérkedtél ámbátor várad' crejével,
 Benne lévő izámos néped' legedjével;
 De tsak ugyan végre lódolnod kellett;
 Mert tovább maradnod benne nem lehet.
 Hull a' fok golyóbis reád menykö módra,
 Izenfz Loudonnak, de nem hallgat szódra.
 Kérfsz tizenöt napot a' gondolkodásra,
 Hogy addig valaki jö legéd adásra,
 De nem érte tzélját azon izeneted,
 Méga' másakra sem méne feleleted.
 Mikor már tsak éppen hat napokat kértél,
 Végre hat órákig állapotást nyertél.
 Felelgetél eddig ki néki kevélyen,
 Könörgés a' dolgod most, instálod méllyen.
 Hová mégy már szegény? Nifsába- kéredzel,
 De eza' felelet; oda nem evedzel.
 Hát hová? Loudon indít Orsovába,
 Újabb infégeknek ott készült kohába.
 Vég-Szendrő már te is el-vesztéd a' holdot,
 A' két-fejű Sasnak ajánlod a' zsoldot.

Óh

Óh rettenetes név! ímé tsak szavára
 Egyfizeribe mindjárt hódol Szendrő-Vára.
 Tsak Követet küldé, még oda sem ére,
 Már is illy felelet megy izenetére;
 Fő Vezér a' Várat fel adjuk szívesen,
 Tsak hogy mi vélünk is bánjál kegyelmesen.

*
 *

Hát te száz hűz ezer Török Generállja.
 Azt tudod tán erőd fenki ki nem állja
 Hová töröz olly fene vad kegyetlenséggel,
 Kereztyének ellen való dühöséggel?
 Kiknek készítettél hűz szekérnyak-lántzot,
 Ötöfével azon hogy járnák a' tántzot?
 Tsászárodnak adni, ki fejét akarod?
 Coburgét: de tsak úgy ha meg-bírja karod.
 Ah! Felféges Coburg! ah ditső nevezet!
 Dítséretes rólad minden emlékezet.
 Mérgesen megy reád a' fene vad-nemzet,
 Mellyet a' Tigrisek mérges apjok nemzett.
 Óh hallatlan dolog! májd öt annyi népet
 Mint vólt a' magáé; hirtelen el-tépett,
 Meg szalad a' dühös Furiák' magzatja,
 Mindenét a' tábor helyein hagyatja.
 Hufzonkét ezerrel megy ellene hartzra,
 Száz hűz ezer Török hull előtte artzra,
 Szalad az erdőbe, lántzba vonja magát,
 Hogy ott ne veszesse mindenik a' fogát.
 De

De ti óh Magyarok' régi maradványi,
 Átilla', Hunyadi' 's mások Tanitváányi!
 Számos Jantsárokat a' fántznak öblébe,
 Meg ölve küldétek Plútónak ölébe.
 Hol van a' fok ágyú, fok szekér nyak-lántzod?
 Nagy-Vezér, Magyaroknak készült vas za-
 mántzod?

Hol van Coburg' feje? tán magaddal víszed?
 De hogy el szaladhass azt is alig hiszed.
 Jaj szegény oda lett mindenben szándékos,
 Tsak zsineg ne légyen reménylt ajándékos.
 El-hánytad ágyúid' a' vizek' árkába,
 Hogy ne juthatnának Magyarok' markába.
 El-fogtad a' vizet, egyebet se tettél,
 Óh! méltán nevetség mire vetemedtél.
 Maradt fok száz hordó puska porod nálunk,
 Ditsőbb ütközetre, ritkára találunk,
 Így járt Góliáth is a' Dávid bajnoka,
 Eggy síma követtsel be-tört a' homloka,
 Szitkozódva ment rá 's rútol tsúfolódott,
 Hogy néki olly semmi kis bajnok adódott.
 Te is nagy erődbe 's vitézid karjokba,
 Bízván, és hinnyogo gyors paripájokba,
 Tsúfolád a' kevés számú Magyarfágot,
 A' melly nagy fereged' nyak-szirtjára hágott.

* * *

Printz Coburg! e' tsatán nyertél olly érdemet,
 Mellyet semmi idő soha el nem temet.
 Vi-

Vitéz érdemednek ritka lészén másfa,
 Mellynek most Loudon tsak frigyos pajtálsa.
 Írta Kováts Sámuel.

*Mi képpen kellessék a' házakat építeni,
 hogy egészséges lakás lehessen azokban.*

Az egészségtelenlégnek oka, noha közönségesen keveset gondolja-meg azt fok ember, a' házak' építések. Töbnyire, vagy igen dombos, vagy lapajos helyekre vagy-nak a' lakó házak építette. Innét van, hogy mind a' két félék gyakran nedvesek, 's azért egészségtelenek is. A' kik, az ilyen házakban laknak, azok fok-féle alkalmatlan-fágot tapasztalnak; házi hol-mijek meg-romlik 's meg-rothad, magokat pedig egygyik nyavalya után a' másik éri. A' kemény munkához szokott ember ugyan meg nem érzi ezen alkalmatlanfágot olly igen hamar, de hová tovább annál veszedelmesebb. Gyakran tapasztalhatni az egészségtelen házak által okoztatott izomorú következéseket, kivált a' gyermek ágyas afszonyokban és tse-tsemő gyermekekben, alig hogy egy nyavalyából ki-menekednek, már is más nyavalyába esnek.

Mind az ilyen alkalmatlanfágoktól és nyavalyáktól, jó formán meg-menthetné magát az ember, hogy ha a' ház építésben ví-
 gyá-

gyázóbb 's' gondofabb volna. Felette nagyot segít a' lakó házak' egészséges vóltokra, ha azoknak fenekét 's földjét, fővényel, 's apró követsekkel, vagy öfzve törött teglával ki-töltené az építő, 's az által a' szomizédja földjénél fellyebb emelné; vagy ha egy oldalba nem építené házat. — E-meg-jegyzésre, vajha bár tsak vígyázóbbakká tehetnénk a' ház építőket. — Meg-kívántatik az egészséges házak' építésekre az is, hogy a' mennyire tsak lehetőges, minden házak nap költe és dél között lévő tájan építetsenek; mivel ez a' tájék 's rész leg-egészfégefebb, és leg-tisztább levegőt szolgáltat a' házban lakozóknak.

Vajha tsak, a' kik ezután, kivált a' falufi gazdák közzül építenek, ezen megjegyzésre jobban vígyáznának! Melly igen szíves örömünkre szolgál, ha tsak egy egészfégefebb ház' építéleben lehattünk ez által eszközök!

